

1. Što je to inferencijalizam?

U prethodnom dijelu knjige analizirali smo one teorijske pozicije koje su utjecale na filozofiju inferencijalizma kakvu u svojim djelima razvija i promovira njen osnivač Robert Brandom. Brandomovo učenje, zbog širine problema kojim se bavi, asocira na velike filozofske teorije koje su u sebe integrirale sve aspekte ljudske duhovnosti. Brandomova pozicija nije samo pokušaj da se što koherentnije prikažu različiti aspekti jednog bogatog filozofskog mišljenja, nego postoji i immanentna želja da se načini jedan jedinstveni filozofski sistem. Ovdje se možemo složiti s Wandererom kada kaže da

»... nazvati Brandomovu filozofiju 'sistematskom' ne znači samo reći da on želi disparatne dijelove svoga filozofskog mišljenja učiniti koherentnima. On ide dalje od toga. Čini se da je Brandomu, kao i nekim od njegovih heroja iz njemačke idealističke tradicije, stvaranje neke vrste ujedinjujućeg filozofskog sistema zaseban filozofski cilj.« (Wanderer, 2008, 4)

Koristeći rezultate Gentzenove analize, Fregeova razumijevanja pojmovnog sadržaja, Wittgensteinove pragmatike jezičnih igara, Peacockeove i Dummettove racionalističke analize pojmova te Sellarsova eksplicitnog ukazivanja na važnost inferencijalnih pravila za analizu značenja,¹ Brandom je postulirao poziciju koja treba objasniti zakone diskurzivne prakse i racionalnoga postupanja iz perspektive onoga što je implicitno u toj praksi i tom postupanju. Budući da je analiza jezične prakse jedini način da se razumiju značenje, racionalnost

¹ Svi navedeni teorijski sistemi i utjecaji na vrlo su kompleksan način utkani u Brandomovu filozofiju, ali nisu u nju naprosto preslikani. Od tih filozofskih sistema su samo »posuđene« one postavke koje su potrebne za artikuliranje Brandomova vlastitog učenja.

i intencionalnost, potrebno je učiniti eksplicitnim ono što je implicitno u toj praksi. Samo na taj način možemo steći plauzibilan uvid u strukturu našeg diskurzivnog i praktičnog postupanja.

Brandom je u tu svrhu – naime, da bi imenovao svoju poziciju – skovao i prvi upotrijebio termin ‘inferencijalizam’. No ideja da semantika treba biti okrenuta pojmovnoj ulozi koju propozicijski sadržaji imaju nalazimo kod autora kao što je, primjerice, Gilbert Harman. Ovdje ga navodimo kao primjer koji reprezentira one tipove inferencijalizma koji tematiziraju široki spektar upotrebe inferencijalne strategije za karakterizaciju kognitivnih, značenjskih, perceptivnih i drugih aspekata ljudskih svojstava i postupaka. Tako Harman, kada analizira pojam znanja, pokazuje da je pojam znanja potpuno razumljiv tek iz perspektive inferencijalnog eksplanatornog idioma. Taj je idiom primjenjiv i u slučaju vizualne percepcije. Iako mnogi filozofi sumnjaju u mogućnost izvođenja inferencija u tom slučaju (kad se kruška nalazi na stolu, mi do toga ne dolazimo inferencijom, već naprosto *vidimo* da je ona tamo), Harman pokazuje da je to zbog toga što se inferiranje razumijeva kao nešto što se može identificirati zasebno u svakom novom kontekstu.

»Teškoća s ovom vrstom argumenata nalazi se u tome što zahtijevaju pretpostavku po kojoj mi imamo neki nezavisan način otkrivanja toga kada se inferencija dogodila, a kada nije. Nije jasno zašto bi neka takva pretpostavka bila prihvatljivija od skeptičke pretpostavke po kojoj unaprijed znamo što su validni principi inferencija. Predlažem kao jedini način na koji možemo otkriti koji su to principi otkrivanje toga koji se principi računaju kao principi za inferencije koje zaista izvodimo (...). Znanje o svijetu zasnovano je na inferenciji. Ako znanje o svijetu imamo zahvaljujući percepciji, onda postoji inferencija u percepciji. Ako nismo svjesni neke inferencije, onda postoji nesvjesna inferencija. Ako bi ona morala biti izvedena u trenu, inferencija ne treba vrijeme. Ako ne bismo bili svjesni premisa, onda možemo izvoditi inferencije bez svijesti o premisama tih inferencija.« (Harman, 1973, 20–21)

Slično Harmanu rezoniraju i drugi kao što je Paul Horwich kad iznosi argumente u prilog svojoj teoriji istine i u slučaju kad analizira značenje (Horwich 1999a).

Brandom jest filozof koji je orijentiran na semantiku konceptualne uloge propozicijskog sadržaja, no sada želimo odgovoriti na pitanje o tome koje su to ključne odrednice autentičnosti te filozofije. U odnosu na klasična pitanja semantike (pitanja o *značenju*, *referenciji*, *istini* itd.), kako se ta pozicija razlikuje od ostalih pozicija u tom području?

Peregrin je u studiji pod nazivom *Inferentialism: Why Rules Matter* dao detaljnu analizu inferencijalističkog projekta kakav zastupa Brandom. Peregrin je Brandoma uvrstio u širi kontekst analitičkih projekata i trudio se pokazati da se to može identificirati upravo putem okreta prema pragmatici, i to u njenom normativnom obliku (Peregrin, 2014).

I mi smatramo da je to dobra početna osnova: potrebno je, prije svega, istaknuti da je za Brandoma karakteristično uvjerenje po kojem analitički pristup jeziku još uvijek može pružiti plodne rezultate. Po njemu su sva nastojanja postanalitičkih filozofa (npr. Putnama) da se analitički teorijski instrumentarij nekako transformira i uklopi u neke druge discipline (kod Putnama u sociolingvistiku i psiholingvistiku) nedovoljna da bi se koncept analize, koji je karakterističan za analitički pristup jeziku, zamijenio ili potpuno odbacio. Ono što Brandom zamjera klasičnom analitičkom pristupu jest to što je preferirao različite analitičke tehnike (parafraziranje, strukturalne opise jezičnih općenitosti, rekurzivnu definiciju itd.) koje su u osnovi reduktivne. Te su tehnike uglavnom u osnovi kao cilj imale izdvajanje klase objekata na koje se semantičke općenitosti odnose. Tako je pojam reprezentacije postao središnji eksplanatorni idiom najvećega broja analitičkih pozicija. Sva druga semantička svojstva termina, izraza, rečenica itd. derivirana su iz mogućnosti reprezentiranja objekata. Upravo taj reprezentacionalistički model semantičkih svojstava jezičnih općenitosti Brandom pokušava obrnuti: on smatra da je intralingvistički odnos jezičnih općenitosti krucijalan za sve druge aspekte jezika, pa i za njegovu sposobnost reprezentacije.

»Reprezentacionalizam uzima pojam ili pojmove reprezentacije kao primarne (*primitive*) i daje objašnjenje svih svojstava jezične prakse koja su relevantna za značenjskost izraza – primjerice, svojstva inferencije kao nečeg što je centralno – u terminima

tog pojma ili tih pojmova. Brandom ne vidi nikakvu poteškoću u osporavanju redoslijeda tog objašnjenja. Na toj osnovi on predlaže preokretanje tog redoslijeda. Moramo uzeti pojam inferencije kao primaran i objasniti sve drugo vezano za značaj jezika, uključujući na kraju i njegovu sposobnost reprezentiranja, u terminima tog pojma.« (McDowell u: Stekeler-Weithofer, ur., 2008, 109)

Brandom smatra da je obrtanje tog eksplanatornog redoslijeda jedan od primarnih zadataka svake inferencijalistički orijentirane filozofije. Upravo način na koji je Gentzen inferencijalistički artikulirao pravila za semantiku logičkih pojmova može biti uzor za razvijanje inferencijalističke semantike. Ona, međutim, mora biti sposobna iskazati mnogo više od semantičkih svojstava logičkih pojmova. Svako nastojanje koje se orijentira samo na logičke pojmove nužno je jednostrano.

»Idea se sastoji u tome da se primijeni Gentzenov tip određenja značenja logičkih konektiva pravilima uvođenja i eliminacije iskaza na koncept uvjeta i konsekvenci primjene izraza. Dummett je ključna figura u toj tradiciji, a slijede ga i drugi kao što smo Peacocke i ja u *Making It Explicit*. Sva ta nastojanja mogu se promatrati kao nastojanja koja daju specifičnu logičku varijantu racionalističkih teorija pojmovnoga sadržaja. Svaki je taj pristup svjesno jednostran i stoji u suprotnosti sa zahtjevom da se podjednaka pažnja pokloni i motriteljskoj i logičkoj inferenciji u smislu u kojem Carnapovi neokantovski korijeni postaju očigledni.« (Brandom, 2012, 150)

Već smo ukazali na to da, prema Brandomu, Dummett daje izuzetan doprinos inferencijalnim pristupima pojmovnom sadržaju time što pokazuje kako Gentzenov model, koji polazi od logičkih konektiva, može generalizirati tako da pruži uniformno tretiranje značenja izraza drugih gramatičkih kategorija, napose rečenica, predikata, općih imenica i singularnih termina.

»Tako je aplikacija ovog modela na propozicijski sadržaj izražen cijelim rečenicama jednostavna. Ono što korespondira s pravilom *uvođenja* logičkih konektiva za propozicijski sadržaj jest skup *dovoljnih* uvjeta za njegovo izricanje, a ono što korespondira s pravilom *eliminacije* logičkih konektiva jest skup *nužnih* konsekvenci njegova izricanja (izricanje propozicijskog sadržaja-

ja, prim. K. Š.), to jest pokazivanje što slijedi nakon što to učinimo.« (Brandom, 2001, 63)

U tekstu »Inferentialism and Some of Its Challenges« Brandom određuje inferencijalizam kao jednu vrsta roda koji ima sljedeća svojstva (u odnosu na one teorije koje, kategorijalno gledajući, idu odozdo prema gore, koje su reprezentacionalističke ili orijentirane na referenciju i empirističke u izboru konceptualne paradigme): kategorijalno polazi od rečenica ili odozgo prema dolje, istražuje ono što je izraženo, to jest orijentiran je na značenje, racionalistički je u izboru konceptualne paradigme.

Brandom ukazuje na to da sve teorije koje pripadaju ovom rodu moraju ispuniti tri strukturalna zahtjeva. Kategorijalno moraju pokazati kako se sadržaji povezuju s podrečeničnim elementima. Semantički moraju pokazati kako otpisati pojmove referencije ili reprezentacije. Na kraju moraju pokazati kako modelirati, po uzoru na logičke pojmove koje uzimaju kao paradigmu, pojmovni sadržaj uopće, s posebnim osvrtom na sadržaj pojmova motrenja.

Ono što je, prema Brandomu, ključni koncept inferencijalističke semantike jest koncept *inferencijalne uloge pojmovnog sadržaja*. Pojmovni sadržaj ima svojstva koja mu omogućuju da se u različitim inferencijalnim semantičkim igrama može pojaviti i na mjestu premise i na mjestu konkluzije. Tako je primjena pojmovnoga sadržaja uvijek vezana za konstituciju nekog drugog pojmovnog sadržaja. Ova konstitucija jest odnos između uvjeta primjene pojmovnog sadržaja i konsekvenci njegove primjene.

»Ono što diferencira inferencijalističku semantiku unutar ovog roda jest pojam koji ona želi istražiti kao pojam koji se odnosi na smisao rečenice, a koji se, po uzoru na logičke pojmove, uzima kao središnji pojam unutar pristupa u ovom rodu, naime, pojam inferencijalističke uloge. Ideja se sastoji u tome da se propozicijski sadržaj razumije kao sadržaj koji stoji i služi za zaključivanje, gdje se pojam zaključivanja izražava terminima inferencije. Na taj se način propozicijski sadržaj uzima kao sadržaj koji može igrati i ulogu premise i ulogu konkluzije u zaključivanju. Kada se pravila uvođenja sudova i eliminacije sudova, kao ona koja su dovoljna za konstituciju sadržaja logičkih pojmova, pojave u

obliku uvjeta i konsekvenci primjene ne-logičkih pojmova, korak smo bliže inferencijalizmu, i to onda kad taj sadržaj ne-logičkih pojmova razumijemo kao sadržaj koji je konstituiran materijalnim, ne-logičkim inferencijalnim vezama između tih uvjeta i konsekvenci. Prema tom stajalištu, sadržaj pojma 'temperatura' može se utvrditi konstelacijom inferencijalnog obvezivanja koje poduzimamo kad primjenjujemo taj pojam: obvezivanja svojstvima svih inferencija koje idu od uvjeta njegove odgovarajuće primjene do odgovarajućih konsekvenci te primjene.« (Brandom, 2012, 150)

Brandom uvođenjem koncepta *inferencijalne uloge* želi pokazati kako inferencijalizam učiniti *ekspresivnim organonom* diskurzivne jezične prakse. Taj *ekspresivni idiom* inferencijalizma ide u korak s onim nastojanjima koja preferiraju razumijevanje *logičke analize* kao ekspresivnoga sredstva diskurzivne prakse.

»Prema Brandomovu stajalištu, i sadržaj neke tvrdnje i njena sposobnost da bude tvrdnja stvar su njene inferencijalne značajnosti u odgovarajućem (*inter alia*, socijalnom) proširenom smislu, što znači da su oba svojstva (i sadržaj i sposobnost bivanja tvrdnjom, prim. K. Š.) stvar daljnjih obvezivanja i ovlaštenja (i sa strane govornika i sa strane njegove publike) koja iz njih slijede i iz kojih ona slijede (ili se obvezujemo na to da slijede). Drugim riječima, određeni se performans računa kao tvrdnja zbog činjenice da njegov inferencijalni značaj pokazuje karakterističan obrazac i da se on računa kao da ima neki propozicijski sadržaj zbog njegovih specifičnih inferencijalnih relacija s drugim mogućim tvrdnjama.« (Laurier u: Stekeler-Weithofer, ur., 2008, 130)

Te inferencijalne relacije o kojima govori Laurier, jesu *konstitutivne* za jedan pojmovni sadržaj. Upravo »pozicija« nekog pojmovnog sadržaja determinira njegovo značenje. Eksplicitacija mreže inferencijalnih uvjeta i konsekvenci primjene pojmovnog sadržaja znači u isto vrijeme i *artikulaciju* značenja tog pojmovnog sadržaja. To znači da pojmovni sadržaj tek *u upotrebi* može biti ekspliciran iz perspektive njegove semantičke vrijednosti. Upravo je okret k jezičnim praksama kao toposu artikulacije *smisla* i *istinosnih uvjeta* nekog pojmovnog sadržaja navela Brandoma da *analitičke* tehnike učini razumljivima iz konteksta *pragmatike*.

2. Principi analitičkog pragmatizma u inferencijalizmu

U prethodnim smo dijelovima knjige već ukazali na to da smatramo da se opravdano može tvrditi da je Brandom želio sačuvati klasičnu analitičku praksu koju je postanalitička filozofija dovela u pitanje ukazujući na njenu povijesnu ograničenost unutar pozitivističkih tendencija prošloga stoljeća. No Brandom želi pokazati da se analitički pristup jeziku mora razumjeti u kontekstu socijalnih jezičnih praksi u kojima se kontekstualno modeliraju značenja jezičnih općenitosti. To je Brandomovo oslanjanje na pragmatičku tradiciju. Ukazat ćemo na osnovne tendencije pragmatičke misli kroz kratki i reprezentativni osvrt na Deweyja i njegov spis *Reconstruction in Philosophy*.

Dewey polazi od toga da se ljudska bića odlikuju egzistencijom u svijetu znakova i simbola koji nastaju kao odgovor na neposrednost i sirovost prirodnog svijeta. Sve to skupa biva sredstvom za formatiranje pamćenja koje se sistematično institucionalizira i tako normira. Ti procesi vremenom bivaju sve kompleksniji i u tom razvoju treba tražiti i mjesto filozofije u korpusu ljudskih racionalizacija tih iskustava. Filozofija nije izolirana i od drugih praksi odvojena aktivnost. Tako je cjelokupna historija filozofije nešto što može biti razumljeno potpuno drugačije od tradicionalnoga načina razumijevanja iskustva.

»Ako bismo bez mentalne rezerve pristupili izučavanju historije filozofije ne kao nečemu izoliranom nego kao nerazdvojnomo dijelu razvoja civilizacije i kulture; ako bismo mogli povezati priču filozofije s izučavanjima antropologije, primitivnog života, historije religije, književnosti i društvenih institucija, mogli bismo pouzdano utvrditi da bismo došli do jednog nezavisnog zaključka

o vrijednosti pogleda koji je danas ovdje izložen. Shvaćena na taj način, historija filozofije steći će novi smisao.« (Dewey, 2004, 44)

Dewey u tom duhu i razumije potrebu za preoblikovanjem svih aspekata filozofije, od onih ontoloških, etičkih i socijalnih nadalje. Prema njemu, veliku ulogu u tom procesu igraju znanost i znanstvene prakse koje pomažu u odbacivanju starih obrazaca mišljenja, razumijevanja i komunikacije.

Brandom se pokazuje kao nastavljač tog narativa u kojemu su ljudske aspiracije i potrebe ključne za svaku koncepciju dometa i ciljeva svake buduće filozofije. Na taj bi način filozofija bila dio one snage koja pomaže ljudima da svrhovitije, smislenije i razumnije oblikuju svoju egzistenciju.

U takvom pragmatičkom eksplanatornom idiomu on polazi od toga da je upotreba jezika topos razumijevanja njegovih semantičkih aspekata koji, s druge strane, nastaju u diskurzivnom odnosu onoga tko koristi jezik prema konceptualnom aspektu jezičnih danosti. Drugim riječima, naša se jezična praksa ogleda u *odgovornosti* koju imamo prema elementima jezika kad ih upotrebljavamo za tvrđenje, deskripciju itd.

Filozofski značaj Brandomovih ideja nalazi se u tezi da je ljudska praksa autentični predmet misaone refleksije i da kao takav treba biti ispitan kao temeljna »supstancija« koja stoji u osnovi razumijevanja svih filozofskih problema. Pitanja koja su se tradicionalno pojavljivala kao temeljna filozofska pitanja sada se trebaju razumjeti iz perspektive odnosa koji racionalni subjekti imaju prema različitim potrebama i svrhama koje odgovorima na ta pitanja žele ostvariti. Ta vrsta razumijevanja filozofije kompatibilna je s funkcionalističkim i instrumentalističkim zahtjevima koje je suvremena misao postavila pred sve oblike ljudske duhovnosti. Ti zahtjevi polaze od toga da je praktična vrijednost misaonih tvorevina njihova najvažnija karakteristika. Brandom upravo u taj tip teorija ubraja i inferencijalističke pristupe jeziku.

Da bi diferencirao svoju inferencijalističku poziciju, Brandom ukazuje na specifične razlike između različitih tipova inferencijalizma. Brandomu je važno pokazati da inferencijalistički pristupi onome što je izraženo rečenicama mogu ima-

ti različite forme. I ovdje iznosimo te diferencije onako kako ih je iznio Brandom u tekstu »Inferentialism and Some of Its Challenges«.

Ono što Brandom označava kao 'slabi inferencijalizam' sastoji se od teze po kojoj su inferencijalne veze između rečenica jedino što je nužno da bi one imale sadržaj koji imaju, u tom smislu da bi te rečenice značile nešto sasvim drugo ako bi neke od tih inferencijalnih relacija bile nešto drugo od onoga što jesu. On kaže da se ovdje pod terminom 'inferencija' misli samo na validne inferencije, one koje bi ljudi trebali činiti, a ne one koje se mogu izvoditi u određenim okolnostima, ako se ove razlikuju od onih koje su validne. Brandom naglašava da stajalište slabog inferencijalizma ne bi trebalo biti upitno. To je stoga što i oni koji tumače ono što je izraženo rečenicama u terminima onoga što je reprezentirano njihovim podrečeničnim komponentama smatraju da taj reprezentirani sadržaj određuje svojstvo inferencija u koje su te rečenice uključene. Sve to, prema Brandomu, znači da su barem neke inferencije takve da bi, kada bi imale različite uvjete istinitosti, učinile da određena rečenica ima sasvim drugačije značenje. Primjerice, kada bi imale različite uvjete istinitosti, rečenice bismo mogli razumjeti kao da igraju različite uloge premise i konkluzije u valjanim inferencijama.

S druge se strane nalazi stajalište koje Brandom naziva 'hiperinferencijalizmom'. To je stajalište prema kojem su inferencijalne veze između rečenica, usko shvaćene, dovoljne da bi se utvrdio sadržaj koji one izražavaju. Brandom naglašava da se pod 'usko shvaćenima' misli samo na valjane inferencije u kojima se razmatraju samo one rečenice koje igraju ulogu premise ili konkluzije u njima. Hiperinferencijalizam – što je, prema Brandomu, stav karakterističan za Gentzena – stav je s kojim bismo se trebali složiti kada se odnosi na logički vokabular. To je zato što pravila uvođenja sudova koji se tiču logičkih konektiva važe samo na osnovi inferencijalnih pravila u njihovoj primjeni (kao glavnih konektiva) u rečenicama u kojima se konektiv koji se definira ili uvodi ne pojavljuje (kao glavni konektiv). S druge strane, pravila eliminacije koja se tiču logičkih konektiva važe samo za inferencijalne konsekvence njihove primjene (kao glavnih konektiva) i u njima

se konektiv o kojemu je riječ ne pojavljuje (kao glavni konektiv). Prema Brandomu, međutim, hiperinferencijalizam je izrazito neplauzibilan kada se primijeni na druge vrste vokabulara, osobito na one za koje je njihova motriteljska upotreba ključna u određivanju značenja. To je za njega glavni razlog zašto takvu strategiju ne možemo prihvatiti kao odgovarajuću.

»Značenje termina ‘crveno’ nije samo stvar toga iz kojih se pojmova može inferirati njegova primjenjivost (npr. ‘grimizno’), ni toga koji se sve pojmovi mogu inferirati iz njegove upotrebe (npr. ‘obojeno’), kao ni toga upotrebom kojih se pojmova isključuje njegova upotreba (npr. ‘zeleno’ ili ‘djeljiv s 3’). Njegova je neinferencijalna primjena na crvene predmete također esencijalno svojstvo upotrebe pojma ‘crveno’: svojstvo koje se mora uzeti u obzir u svakom adekvatnom određenju značenja ili sadržaja izraženog upotrebom riječi ‘crveno’. Ako se značenje, izraženo logičkim vokabularom kao modelom za semantike drugih vrsta izraza, može oblikovati samo ako se obvežemo hiperinferencijalizmu, onda nema mnogo razloga da tu eksplanatornu strategiju prihvatimo kao ozbiljnu.« (Brandom, 2012, 153–154)

Brandom svoje učenje pozicionira između ta dva inferencijalistička modela. Tu poziciju on označava sintagmom ‘jaki inferencijalizam’. Glavno je obilježje tog pristupa to što se u njemu analiza inferencijalnih relacija širi na polje materijalno korektnih inferencija. Tako ta vrsta inferencijalizma mora objasniti odnos između semantičkog inferencijalizma i hiperinferencijalizma. Ovdje navodimo jedan duži paragraf koji eksplicitno iznosi sve ono što smo prethodno spomenuli.

»Postoji, međutim, *via media* između jasnih, ali beskorisnih truzama slabog semantičkog inferencijalizma i snažnih i interesantnih, ali neodrživih (osim u domeni logičkog i možda matematičkog diskursa) teza semantičkog hiperinferencijalizma. Ono što možemo nazvati ‘jaki’ inferencijalizam jest teza da je inferencijalistička formulacija pojmova, široko shvaćena, dovoljna za utvrđivanje njihova sadržaja. Pod ‘široko shvaćena’ ovdje se misli na tri stvari. Prvo, inferencije na koje se misli moraju se razumjeti kao inferencije koje se protežu izvan onih koje su samo logički ili formalno valjane – čija je ispravnost određena logičkom formom rečenica koje se u njima pojavljuju. Ovdje je također potrebno uzeti u obzir i one koje su materijalno korektne

– one koje intuitivno artikuliraju sadržaj nelogičkih pojmova koji se u njima pojavljuju. Sellars kao primjere navodi inferenciju ‘B je zapadno od A’, izvedenu iz ‘A je istočno od B’, te inferenciju ‘Uskoro će se čuti grmljavina’, izvedenu iz ‘Upravo je viđena munja’. Drugo, pored materijalnih inferencijalnih relacija među rečenicama, u smislu odgovarajućih uloga premisa i konkluzija, koje imaju ove rečenice, potrebno je uzeti u obzir i materijalnu inkompatibilnost rečenica koja podupire inferencijalnost u užem smislu. Tako je činjenica da ispravna upotreba termina ‘kvadrat’ isključuje ispravnu upotrebu termina ‘trokut’, pa je inferenciju od ‘kvadrat’ k ‘netrokut’, koja je točna, također potrebno uzeti u razmatranje. Treće, i najvažnije za razumijevanje razlike između hiperinferencijalističkih teza i teza jakog inferencijalizma u semantici, jest činjenica da se inferencijalne relacije između odgovarajućih neinferencijalnih uvjeta primjene pojmova i odgovarajućih neinferencijalnih konsekvenci njihove primjene također uzimaju u razmatranje. Način na koji se Gentzenov hiperinferencijalistički model, koji se odnosi na semantiku logičkih pojmova, može proširiti, jest da se ozbiljno shvati misao da se, kada koristimo neke izraze ili primjenjujemo neke pojmove, obvezujemo ispravnosti (uglavnom materijalnoj) inferencije koja ide od uvjeta u kojima se ovi izrazi ili pojmovi primjenjuju ka korektnim konsekvencama njihove primjene. To je tako i u slučaju kada su ovi uvjeti ili ove konsekvence neinferencijalne. Tako vidljivo prisustvo crvenih stvari dopušta upotrebu pojma ‘crveno’ – ne kao inferencijalne konkluzije, nego u motriteljskom smislu. Cilj je pokazati da se veza između uvjeta primjene pojma i konsekvenci njegove primjene može, u širem smislu, razumjeti inferencijalistički čak i u slučaju kad ono što je povezano nisu samo rečenice. U kulturi u kojoj je bijela boja boja smrti, a predmeti povezani sa smrću trebaju se držati dalje od sebe ili izbjegavati – kultura koja bi razumijela nešto drugo pod upotrebom termina koji bi odgovarao našem terminu ‘bijelo’ – vezu između opazive prisutnosti bijelih predmeta i praktične reakcije u vidu držanja podalje ili izbjegavanja tih predmeta, koja je stvorena od strane onih koji upotrebljavaju taj pojam, mogli bismo smatrati inferencijalnom u širem smislu o kojemu je ovdje riječ.« (Brandom, 2012, 154–155)

Brandom u svom pragmatičkom modelu kao da ponavlja neke crte Quineove filozofije. Sjetimo se da je Quineova holistička pozicija nastala kao rezultat kritičkoga propitivanja tradicionalnih dogmi empirističke filozofije. On je smatrao da je

cjelokupni empirizam zasnovan na dogmi dihotomije analitičko–sintetičko, s jedne strane, te na redukcionističkoj dogmi, s druge strane.

»Moderni je empirizam bio u velikoj mjeri uvjetovan dvjema dogmama. Jedna je vjerovanje u neki temeljni jaz između istina koje su *analitičke* ili zasnovane na značenjima nezavisnima od činjenica te istina koje su *sintetičke* ili zasnovane na činjenicama. Druga je dogma *redukcionizam*: vjerovanje da je svaki smisleni iskaz ekvivalentan nekoj logičkoj konstrukciji koja polazi od termina koji referiraju na neposredno iskustvo. Obje su dogme, dokazivat ću, loše zasnovane.« (Quine, 1961, 20)

Odbacivanje tih dogmi Quineu je otvorilo put prema pragmatičkim modelu jezika koji je u svojoj osnovi holistički. To znači, naime, da je samo u kontekstu cijelog jezika (teorije) moguće govoriti o značenju pojedinačnih lingvističkih partikula. Quine je tako, bez želje da odbaci kao neupotrebljivu ideju referencije, ukazao na važnost cjeline jezičnog korpusa za određivanje značenja.

»Besmisleno je pitati referiraju li zaista, uopćeno govoreći, naši termini ‘zec’, ‘dio zeca’, ‘broj’ itd. na zečeve, zečije dijelove, brojeve itd., umjesto na savršeno različite denotacije. Besmisleno je pitati to u apsolutnom smislu; smisleno to možemo pitati samo u odnosu na neki pozadinski jezik.« (Quine, 1969, 42)

Brandom će na određeni način ponoviti Quineov antiredukcionističko-pragmatički pristup značenju. Sve one tehnike parafraziranja, strukturalno-sintaktičkih opisivanja, formalnog transformiranja i svođenja jednih lingvističkih općenitosti na druge Brandom prepoznaje kao tehnike koje u svojoj osnovi imaju redukcionistički karakter.

Sve te redukcije imaju zajedničku tendenciju: u središtu su njihova zanimanja različiti vokabulari koji se mogu i moraju tim tehnikama reducirati na logički vokabular koji je sposoban izvršiti semantičko »razvrstavanje« u tim vokabularima. Logički je vokabular stoga onaj bazični vokabular koji u istraživanju semantičkih svojstava jezika ima privilegirano mjesto. Taj aspekt klasične analitičke filozofije Brandom naziva *semantičkim logicizmom*.

»Priroda ključnog aspekta semantičke relacije između vokabulara različito je karakterizirana u povijesti analitičke filozofije: kao analiza, definicija, parafraza, prevođenje, redukcije različitog tipa, kao proizvođenje istine i kao različite vrste supervenijencije vokabulara – da nabrojimo samo neke od njih. U svakom navedenom primjeru, međutim, ono što je karakteristično za klasičnu analitičku filozofiju jest to da je *logičkom* vokabularu dodijeljena privilegirana uloga u određivanju ovih semantičkih relacija. (...) Referirat ću se na taj aspekt analitičkog projekta kao na njegovo obvezivanje ‘semantičkom logicizmu’.« (Brandom, 2008, 2)

Brandom želi pokazati da upotreba jezika nikada nije partikularno izdvajanje rečenica i termina za imenovanje i opisivanje predmeta. To je prije čin ulaska u društvenu igru značenja riječi, koja se kontekstualno modelira. Zadatak je jedne takve pragmatičke semantike da razvije pojam *pojmovnoga sadržaja* kao sadržaja diskurzivnog postupanja koje je značenjsko u različitim jezičnim činovima te da objasni na koji se način artikulira inferencijalna semantička igra kao igra koja služi za eksplikaciju razloga za određenu upotrebu pojmovnoga sadržaja. Za naše istraživanje *kognitivne vrijednosti* pojmovnoga sadržaja izuzetno je važno to insistiranje na socijalnoj dimenziji artikulacije značenja. Vidjeli smo da nije moguće tražiti objašnjenje izvan konteksta društvene interakcije. Upravo u tom kontekstu sada želimo ukazati na Brandomovu perspektivu razumijevanja *intencionalnosti*.

3. Interpretacija intencionalnosti

Franz Brentano, koji je u svom najznačajnijem djelu *Psychologie vom empirischen Standpunkt* pokušao razgraničiti sferu mentalnog i postaviti osnove za novo razumijevanje svijesti, najzaslužniji je za određenje svijesti kao jedinstvene cjeline koja ima jednu ključnu odrednicu: ona je uvijek upućena na nešto izvan sebe kao na svoj objekt. Takvo svojstvo svijesti naziva se *intencionalnost*. Kada želimo, kada vjerujemo i kada se nadamo, uvijek postoji objekt naše želje, uvjerenja ili nadaanja. Intencionalni je objekt imanentno prisutan u mentalnim radnjama. Tako se intencionalnost razumijevala iz perspektive njena reprezentacionalističkog obilježja; govor o intencionalnosti uvijek je bio govor o odnosu predmetno usmjerene svijesti i objekta na koji je usmjerena. Fenomenološka analiza tog odnosa imala je zadatak da u reprezentacionalističkim terminima objasni tu relaciju.

Brentana su u tom određenju svijesti slijedili brojni teoretičari koji su istraživali fenomen svijesti. Ono što se činilo neospornom činjenicom u tom govoru o intencionalnosti jest insistiranje na nesvodivosti subjektivnih svjesnih iskustava na neku materijalnu bazu. Moderni adekvat tom narativu jest ideja *kvalije*. To je termin koji označava radikalni autoritet subjekta doživljavanja po pitanju onog doživljenog. To je otvorilo novu mogućnost, epistemološki promatrano, da se »spasi« kartezijsko sebstvo koje je bivalo sve ugroženije od strane različitih filozofskih učenja i pravaca.

Naravno da je jedno takvo objašnjenje intencionalnosti potpuno neprihvatljivo Brandomu. On, kao ni u pitanju značenja, ne može prihvatiti reprezentacionalističko objašnjenje: pripisivanje intencionalnosti samo je još jedan način na koji se odnosimo prema sekvencama diskurzivne prakse, a budući da

je diskurzivna praksa uvijek jezična, intencionalnost pretpostavlja ovladavanje propozicijskim sadržajem.

»Prema Brandomu, pretpostavka posjedovanja pravilno određene intencije u suprotnosti sa čisto životinjskim željama jest ovladavanje propozicijskim sadržajem. Imati intencije znači biti u poziciji *slabog normativnog obvezivanja*. Prvo moramo naučiti, da tako kažemo, slabo normativno obvezivanje koje se odnosi na *proglašavanje intencije*. U takvom proglasu, da tako kažemo, moje volje, ja niti predviđam što trebam učiniti, niti obećavam da ću to učiniti. Ipak sam, u slabome smislu, obvezan da to učinim. Ako nikada ne postupim u skladu s tom otvorenim (ili prešutnom) deklaracijom moje volje, onda zasigurno ne znam kako posjedovati određene intencije.« (Stekeler-Weithofer u: Stekeler-Weithofer, ur., 2008, 28)

Brandom želi pokazati zašto je neophodno dati primat razumijevanju jezičnih praksi u objašnjenju intencionalnosti. Također – iako u slučaju intencionalnosti možemo razlikovati i njen strukturalni i njen reprezentacionalistički aspekt – kao i u slučaju značenja, precizno objašnjenje intencionalnosti mora se moći pružiti iz perspektive diskurzivne prakse. Brandom ukazuje na to da su takozvana intencionalna stanja samo jedna vrsta pripisivanja onoga čemu se u diskurzivnoj praksi obvezujemo. Inferencijalistički je metajezik samo sredstvo kojim je moguće objasniti ono što je tradicionalno označeno kao reprezentacionalistički aspekt intencionalnosti.

»Nit koja se provlači kroz cijelu tapiseriju koju sam ovdje izložio tiče se načina kojim nam inferencijalistički semantički metajezik daje sredstva za objašnjenje onoga što je izraženo govorom koji eksplicitno ukazuje na specifično reprezentacionalističke odnose. To kako razumijevamo odnos između ekspresivne i reprezentacionalističke dimenzije intencionalnosti – između intencionalnosti *da* i intencionalnosti *o* mora biti u srži svake teorije o pojmovnom sadržaju ili svake teorije o intencionalnosti.« (Brandom, 2012, 175–176)

Razlika između *de re* i *de dicto* pripisivanja intencionalnosti ukazuje na dvije vrste intencionalnog objašnjenja. *De dicto* pripisivanje intencionalnosti određuje sadržaj pripisanih obvezivanja: da bismo objasnili neki intencionalni akt moramo,

prije svega, pripisati intencionalno značenje jezičnom činu kojim se intencionalnost izražava. Stoga, kada kažemo da netko vjeruje da *p*, mi prvo moramo pripisati intencionalnost samom tom sadržaju kao onom koji omogućava da na njemu zasnovano činjenje može biti uspješno ili neuspješno. *De re* pripisivanje intencionalnosti tada omogućava da se uvjerenje da *p* procijeni kao istinito ili lažno u odnosu na pružanje razloga za njegovo prihvaćanje. Tako se, iz perspektive tog shvaćanja intencionalnosti, intencionalnost mora razumjeti u odnosu na socijalne obrasce u kojima se događa pripisivanje intencionalnosti i njegovo procjenjivanje.

Ovdje želimo ukazati na pristup intencionalnosti koji je u svojoj filozofiji dao John Searle. Searle u svojoj teoriji zadržava tradicionalnu karakteristiku intencionalnosti: intencionalnost je svojstvo određenih mentalnih stanja, po kojem su ona usmjerena ili se odnose na objekte i stanja stvari u svijetu (Searle, 1983, I). No nemaju sva mentalna stanja to svojstvo, primjerice, nervoza, zanos itd. ne moraju se odnositi na nešto. S druge strane, želje, uvjerenja itd. uvijek imaju objekt na koji su usmjerene.

»Ako ti kažem da imam neko uvjerenje ili želju, uvijek je smisleno pitati 'Što je točno to što ti vjeruješ?' ili 'Što je to što ti želiš?'; ja ne mogu tada odgovoriti 'Oh, imam neko uvjerenje i neku želju bez ičega u što vjerujem ili ičega što želim'. Moja uvjerenja i moje želje moraju se uvijek odnositi na nešto.« (Searle, 1983, I)

Searle smatra da intencionalna stanja ne smijemo poistovjetiti sa sviješću. Činjenica je da određena svjesna stanja nisu intencionalna (npr. iznenadni osjećaj zanosa), kao i da nisu sva intencionalna stanja svjesna (npr. vjerujem da je moj pradjed živio u Jugoslaviji, ali to nikada do sada nisam svjesno formulirao). Što su onda intencionalna stanja i po kojem ih principu možemo identificirati i diferencirati? Searle smatra da mentalna stanja treba razumjeti kao intencionalna u terminima reprezentacije u kojima razumijemo i različite govorne činove. Stoga su govorni činovi samo sredstva za izražavanje intencionalnih stanja, a ne obrnuto.

»... jezik je deriviran iz intencionalnosti, a ne obrnuto. Pravac pedagogije jest da objasni intencionalnost u terminima jezika;

pravac logičke analize jest da objasni jezik u terminima intencionalnosti.« (Searle, 1983, 5)

Ta činjenica zahtijeva odgovor na fundamentalnije pitanje o tome kako pronaći kriterij po kojem intencionalni mentalni činovi jesu smisleni u jednoj holističkoj mentalnoj mreži i kako se to može razumjeti u kontekstu intersubjektivnih govornih činova u kojima se ta intencionalnost manifestira. U tu će svrhu Searle uvesti pojam *pozadine* (*background*), koji treba omogućiti razumijevanje mentalnih kapaciteta u širem kontekstu.

»Pozadina (*background*) je određeni skup nereprezentacijskih mentalnih kapaciteta koji omogućuju cjelokupno reprezentiranje. Intencionalna stanja imaju samo one uvjete zadovoljenja koje imaju i stoga su samo stanja kakva jesu te im je suprotstavljena pozadina sposobnosti koje nisu samo intencionalna stanja. Ako sada želim imati intencionalna stanja koja imam, moram posjedovati određenu vrstu znanja o njima; moram znati kakve su sada stvari i moram znati kako činiti neke stvari.« (Searle, 1983, 143)

U odnosu na ono što formira ljudske pozadinske kapacitete možemo razlikovati one koji se odnose na mrežu bioloških predispozicija koje su imanentne svakom zdravom ljudskom biću od onih koji su povezani s kulturnom matricom u kojoj se razvija osnova za različite ljudske prakse koje se svakodnevno obavljaju.

»Jedna minimalna geografija pozadine u sebe bi morala uključiti barem sljedeće: moramo napraviti razliku između onoga što možemo nazvati 'dubokom pozadinom', koja bi u sebe uključivala barem one pozadinske kapacitete koji su zajednički svim normalnim ljudskim bićima u smislu njihovih bioloških svojstava – svojstava kao što su hodanje, jedenje, uzimanje, gledanje, prepoznavanje i predintencionalno stajalište koje uzima u obzir čvrstoću stvari i nezavisno postojanje predmeta i drugih ljudi – te onoga što možemo nazvati 'lokalnom pozadinom' ili 'lokalnim kulturnim praksama' koje bi u sebe uključivale stvari kao što su otvaranje vrata, pijenje piva iz flaše, kao i predintencionalno stajalište koje zauzimamo prema stvarima kao što su automobili, frižideri, novac i koktel zabave.« (Searle, 1983, 143–144)

Činjenica da je Searle pitanje intencionalnosti otvorio u ovoj dvostrukoj perspektivi (biološko-kulturnoj matrici) približava ga Brandomovu razumijevanju intencionalnosti u kontekstu komunikativnih praksi. Naime, i Brandom će izlaz pokušati pronaći u perspektivi 'lokalne pozadine' o kojoj je govorio Searle. Naime, intencionalnost je, prema Brandomu, ono svojstvo koje se pripisuje nekome koga interpretiramo kao pripadnika socijalnih obrazaca ponašanja koje i sami razumijemo i (ne nužno) prihvaćamo.

Brandom smatra da jedino jezičnim zajednicama možemo pripisati izvornu intencionalnost. Tome je tako zato što je normativni status intencionalnih stanja koja pripisujemo nekome razumljiv samo iz perspektive društvene jezične prakse u koju je netko uključen. Intencionalni eksplanatorni idiom dio je socijalne prakse (*scorekeeping*) interpretativnog pripisivanja inferencijalne artikulacije pojmovnoga sadržaja. U tom slučaju stav da »interpretirati neku zajednicu kao zajednicu koja posjeduje izvornu intencionalnost znači uzeti njene članove kao one koji međusobno moraju usvojiti diskurzivno *scorekeeping* stajalište« (Brandom, 1994, 631) treba promatrati iz perspektive kolektivne društvene normativne strukture unutar koje je nekome moguće pripisati neko intencionalno stanje.

Vidimo da je problem intencionalnosti usko povezan sa praksom *procjene* nečije prakse. U tom kontekstu, teza da jedino jezičnoj zajednici možemo pripisati izvornu intencionalnost otvara pitanje o *socijalnoj pozadini* vrijednosti, normi itd., koje stoje u osnovi tih evaluacijskih postupaka.

Pitanje na koje Brandom želi dati odgovor jest kako razumjeti subjektivnu diskurzivnu praksu ako nemamo socijalno artikuliranu mrežu »evaluacijskih principa« koji stoje u osnovi interpretacijske aksiologije. Zbog tih razloga sada želimo otvoriti pitanje o *normativnim* socijalnim obrascima koje Brandom uvodi u kontekst razumijevanja *značenja, intencionalnosti, znanja* itd.